

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA YERLİ MALİ KULLANIMI TEŞVİKİ

Mehmet Başaran*

II. Meşrutiyet'in İlanı:

23/24 Temmuz 1908 yılında İttihat ve Terakki yeniden Meşrutiyeti ilan ettirmektedir. 1906 yılından itibaren Türkiye'de, özellikle Makedonya'da, ihtilalci etkinlikler artış göstermeye başlamıştı. Manastır, Selanik ve Edirne'de İkinci Ordu ile Üçüncü Ordu'nun genç subayları İttihat ve Terakki'nin sayısal bakımından artmasını sağlamıştı¹.

Askeri birlikler ve sivil kesim ile birlikte büyüyen kaynaşma, 1906 yılında hükümetin memurlarına maaş veremez duruma gelmesi ile daha da büyümüşü².

Niyazi Bey, orduda isyanlara yol açan koşulları şöyle anlatmaktaydı. *"...İlk vazife aldığım birliğe gittiğimde, kanunlar yerine geleneklerin devam ettirildiğini ve birlikte kumandanın kendi görüş ve fikirleriyle şahsiyetten başka bir şeye müsaade etmeyen emirlerini ve bu şahsi davranışların tesirlerini görmekten hissettiğim bir üzüntü ile çalışmaya başlamıştım...Askerliğin en üst kumandandan en alt kumandana kadar olan birbirine bağlanışından boşlukları görüyor, daha doğrusu bu çalışmanın kanun dışı selahiyetsiz kimselere verilmiş olmasından zuhur eden intizamsızlıkları görebiliyordum.*

* Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni 1*, İstanbul 1978, s. 248.

² Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 2*, Ekim 1987, s. 425.

MEHMET BAŞARAN

Askerlik kademelerini hak etmeden aşarak yüksek yerlere ulaşan ve buralarda bulunmuş olan paşa ve üst zabitlerden bir kısmının uşaklıktan, damatlıktan, evlatlıktan, casusluktan yetişme, haksız yere orayı ele geçirmiş, devletten para almak için, daha hakikati kapmak ve çalmak için çalışıp yaşayan bir takım şakşakçılardan ibaret olduğunu anlıyordum. Müteahhitlerle mutabakat, hazineyi soymayı, askerın yiyeceğini çalmayı, tütün idaresinden haraç almayı, kaçakçılığı bütün etraflarıyla öğrenmiş bir sürü haydut ve rezilin milletin kendine verdiği askerlik üniforması içinde cesaret ettikleri bu fana hareketlere karşı umursamazlık göstermelerine ve her türlü mesuliyetten uzak kalmalarına bir türlü akıl erdiremiyor ve bu kördüğümü bir türlü çözemiyordum..." diyerek, erlerin çıplaklığı, kışlaların berbatlığı, asker yiyeceğinin kötülüğü, devletin maaş ödemedeki aksaklığı, orduda devrim düşüncesini genelleştirdiğini ve kökleştirdiğinin üzerinde durmaktaydı³.

Bununla birlikte eylem, yalnızca bir subay ve aydın hareketi olarak kalmamış, Rum ve Ermeni zenginlerin kurdukları tekeli yıkmak isteyen ticaret burjuvazisinin de desteğini alarak toplumsal temelini genişletmekteydi⁴.

"Hürriyetin İlanı", liberal özlemlerle gerçekleşmekte, Abdülhamid döneminin baskıcı yöntemleri, muhalifleri ortak liberal paydada birleştirmekteydi⁵.

Yeniden kurulan Meşruti rejim, oldukça elverişsiz koşullar altındaydı. Rus-İngiliz ittifakı, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik kesin eyleme geçen İngiltere'yi Mısır, Sudan ve Kıbrıs'tan sonra petrol yatağı Arabistan'a doğru da yönlendirmiş, Girit ve Ege adalarının Yunanlılara verilmesi de planlanmıştı.

Almanya'nın müttefiki olan Avusturya ise Bosna-Hersek'i ilhak etmiş ve Avusturya'nın bu eyleminden cesaret alan Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etmişti.

Türkiye'de bu olay, ulusalcı bir çöşkünün doğmasına neden olmuş, Avusturya mallarına boykotun başlamasına yol açmıştı. Fesler Avusturya'dan geldiği için milliyetçiler, fesleri atıp beyaz keçe külah giyecekler⁶, sokaklardaki duvarlara "Avusturya emtiası almayınız" şeklinde kağıtlar yapıştırıracaklardı.

Millet Gazetesinde ise Seniha Nevzat, tam metnini aşağıda verdiğimiz "Hanımlara Açık Mektup" kitapçığında da okuduğumuz gibi "Avusturya'dan

³ (Der.) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul 2003, s. 139-142; H. Zafer Kars, *1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği*, 1997, s. 54'den nakleden Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar I. Kitap*, Temmuz 2003, s. 79.

⁴ Avcioğlu, a.g.e., s. 251.

⁵ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul 1995, s. 1.

⁶ Doğan Avcioğlu, A.g.e., s. 252-254.

II. MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

intikam alınmasında en büyük görev biz kadınlara ait olacak" sözleriyle hanımlara seslenmekteydi⁷.

Bosna-Hersek buhranının ardından yaşanan Trablusgarb'ın işgali ise İtalyan mallarına karşı yeniden milliyetçi bir dalganın oluşmasına yol açmış, Avusturya malları gibi İtalyan mallarına da boykot uygulanmaya başlanmıştır⁸.

Bu sıkıntının ardından yaşanan Birinci Balkan Savaşı sırasında ise Bulgaristan'ın eline geçen Edirne'nin geri alınması sırasında ordunun gerekli harcamaları için hazinede yalnızca "100.000" lira bulunduğu görülmesi üzerine, tütün-sigara tekeli elinde tutan Fransız rejisinden "1.600.000" lira borç alınması gibi küçültücü bir duruma da düşülmüştür⁹.

Bu oluşumların nedeni dışarıdan mal alınmak zorunda kalınması ve gelirlerin bile yabancı devletlerin denetimi altında bulunması yani yarı-sömürge duruma gelmemizdi. Bunun için İttihat ve Terakki, "yabancılara bağlı kapitalistler" yerine "İmparatorluğa bağlı kapitalistler" yetiştirme özlemi taşımaya başlamışlardır. Ancak, buna bile Birinci Dünya Savaşı sırasında, kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması sayesinde el atılabiliştir¹⁰.

Siyasette "Milliyetçilik" ilkesini savunan İttihat ve Terakki, ekonomide de "Milli İktisat" düşüncesini uygulamaya koymaya başlamıştı. Alman mali olan milli iktisadı benimseyen aydınlar, Alman milli iktisat ekolünün önemli kişisi Frederich List'in etkisinde kalmaktaydılar¹¹.

Liberal ve Milli İktisat gibi çeşitli iktisadi düşünce akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, Müslüman Osmanlılar tek başlarına ya da şirketler kurarak ticarete atılmaya başlamışlardır.

Her tarafta yeni açılmış Müslüman dükkanları, mağazalar görülmekte, yeni yeni Müslüman şirketler doğmakta, halk, bu dükkanlardan, bu şirketlerden alışverişe çağrılmakta ve bunun "milli himaye" gereği olduğu üzerinde durulmaktaydı.

"Milli şirket" sayısında da hızlı bir artış yaşanırken, "milli himaye" konusunda propagandalar yapılmakta, paranın dışarıya çıkmaması için de yerli malının kullanılması önerisi yapılmaktaydı¹².

Bu bağlamda yavaş yavaş halkçılık, Türkçülük ve milliyetçilik düşünceleri filizlenmekteydi. Ömer Seyfettin, bir hikayesinde Ziya Gökalp'in

⁷ Mehmet Emin Elmacı, "Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İzmir 1996, s. 25.

⁸ Avcıoğlu, A.g.e., s. 254-257.

⁹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1. Kitap, Kasım 1991, s. 17.

¹⁰ Avcıoğlu, A.g.e., s. 259.

¹¹ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Eylül 2000, s. 74.

¹² Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, s. 8-14.

MEHMET BAŞARAN

ağzından; "Ey genç muharrir!..Milletini uyandır...Senin milletin, kendi vatanında, bir köle, bir esir, bir bekçi, bir fakir...Ona ilim, servet, saadet, duygu, ideal ver" diye seslenmekteydi.

Bu tepki kaynağını daha çok Hıristiyan milliyetlerin Türk ve Müslümanlardan daha zengin, daha müreffeh ve daha bilgili olmasından almaktaydı. Böylece, milliyetçilik karakteri ağır basan halkçılık sezgisinin, sosyalizme bir yakınlığı olmadığı üzerinde durulmakta, Türk aydınının önüne çıkan sorun "Türk proleteryası"nı patronların sömürsünden kurtarmak değil, "Türk milleti" olabilmektir, bunun için de iktisadi yaşamda "Türk patronu" yaratma özlemi, - Türk aydınında - güçlü bir şekilde ortaya konulmaktaydı ki Birinci Dünya Savaşı sırasında, Çanakkale'de Kafkasya'da ve Arap çöllerinde savaşıırken, aynı zamanda "milli iktisat" yaratma çabasına da girişilmekteydi¹³.

Bu gelişmelerle Osmanlı toplumunda yer etmeye başlayan Milli İktisat, *İktisat Mecmuası* adlı bir yayın organıyla da öğretisini yaymaya başlamaktaydı¹⁴.

1914 sonbaharında kapitülasyonlar kaldırılarak, yabancıların ayrıcalıklarına son verilmiş, para çıkarma ayrıcalığı Osmanlı Bankası'ndan alınmış, tarımı, yerli sanayiye koruyan gümrük tarifeleri yürürlüğe girerken, "Türkiye, Türklerindir" diye bayram coşkusu yaşanmaktaydı¹⁵.

Ziya Gökalp'de Müslüman-Türk unsurun askerlik ve memuriyet gibi görevleri yürütmesinin yanında, ağırlıklı olarak ticaret ve sanayi girişimlere de katılım yapmasının gerekliliği üzerinde durarak¹⁶, gelişen ulusal sanayi özlemini "İşçi Kızı" adlı şiirinde dile getirmekteydi¹⁷.

*Çok güzeldir yurdumuzun ipeği
Biliyoruz dokumayı, örmeği,
Yaptığımız kumaşlarda görünür
Yurdumuzun binbir çeşit çiçeği...
Almayalım ecnebiden çürük mal,
Giymeyelim ne krep, ne jarseyi;
Yaptıralım bütün yerli mantinden
Çarşaf, bluz, etekliği, gömleği;
Bu toprakta kalsın helal paramız,
Kıymet bulsun elimizin emeği.*

¹³ Doğan Avcıoğlu, A.g.e., s. 261-263.

¹⁴ Zafer Toprak, A.g.e., s. 13.

¹⁵ Doğan Avcıoğlu, A.g.e., s. 264.

¹⁶ Zafer Toprak, A.g.e., s. 19.

¹⁷ Doğan Avcıoğlu, A.g.e., s. 329.

II. MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

Bunun yanında Osmanlı Hükümeti, İzmir'de bulunan yabancı kuruluşlara, Rum görevliler yerine Müslümanların alınmasını isterken, Küçük Asya yanında, İstanbul'da da Hıristiyanlara karşı boykot eylemine girişilmesini istemekteydi. Bu şekilde Müslüman burjuvazisinin yerlerini sağlamlaştırmaya çalışan İttihat ve Terakki, zorunlu gereksinim maddelerinin ve bu arada da besin maddelerinin imalat ve satışının tekellerini alan esnaf ve zanaatkar kuruluşlarını yaratmaktaydı¹⁸.

1914 yılına gelindiğinde yaşanan önemli bir girişim İslam Boykotajıdır. Bu boykotun nedeni Osmanlı Rum vatandaşlarının Yunan hükümetine yaptıkları bağışları, destekleri, hatta Osmanlı donanmasını Marmara'ya hapseden Averof adında Görüclü bir Osmanlı Rum tarafından Yunan hükümetine hediye edilen Averof zırhlısının varlığıdır. Bu zırhlı nedeniyle Ege adaları savunulmadığı gibi, İzmir'den Beyrut'tan Rumeli'ye asker sevki yapılamamıştır.

Bu İslam Boykotajı ile ilgili olarak Müslüman-Türk kadınına düşen görev aşağıda tam metin olarak verdiğimiz yayında açık bir şekilde görülmektedir¹⁹.

HANIMLARA AÇIK MEKTUP²⁰

Resne kadı-yı sâbıkı fâzıl-ı muhterem, Halil Hilmi Efendi Hazretleri birkaç gün evvel «İslamlara Açık Mektup» ünvanlı küçük bir risâle-i din ve irşâd ile, küçük, fakat çok müfid bir kitab-ı intibâh ve ikâz ile hepimizi hayata davet ettiler.

Hepimizi diyorum. Çünkü biz, yüzlerce seneden beri yolunu şaşırmış, gaye-i hayâtiyesini, gaye-i hayât ve istikbalini gaib etmiş serseri bir millet olduk. Serseri bir millet olduk hanımlar; bunu açık ve âşikar söylemek için artık hiçbir mâni' görmüyorum... Biz yolumuzu, milliyetimizi, âdât ve an'ânemizi, fazâil-i diniye ve ahlâkiyemizi, daha açık söyleyeyim mi? İnsanlığımızı yüzlerce sene evvel unuttuk, yüzlerce sene evvel yolumuzu şaşırdık... Nereden gelip nereye gittiğini bilmeyen sefer-berân gibi merâhil-i hayat ve terakkiyemizi, merâhil-i tekâmülât-ı medeniyetimizi, merâhil-i insâniyemizi bilmiyoruz...

Karanlıkta kalmış gibiyiz...Karanlıkta kalan insanlar, nasıl ne yaptığını bilmezse karanlıkta kalanlar nasıl ellerini öteye beriye uzatırken bir şey devirir, bir şey kırarsa biz de öyle ne yaptığımızı bilmeden bir çok şeyler düşürüyor, bir çok şeyler kırıyoruz.. Ve bu karanlık yolda kırılan, zayi' olan ancak «metâ'-ı mukaddes vatan» oluyor..

¹⁸ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Kitap 3, Kasım 1992, s. 16-17.

¹⁹ Bakınız EK -1, EK2, EK-3: Hanımlara Açık Mektup kitabı.

²⁰ Muharriri Cemal Nadir, Necm İstikbal Matbaası,

MEHMET BAŞARAN

Biz, böyle, şaşkın şaşkın beyâbân-ı hayal gezerken, karanlıklarda metâ'î mukaddes vatani hebâ ve israf ederken, vatana kendi elimizle bâde-i zehr ve felaket çiririrken öte tarafta bizim dindaşlarımız olmayan, zahiren başka dinlere ve ma'nen başka devletlere merbut olan bir takım nankörler, bir takım servet ve sâ mânını bu güzel yosunlu sahillerini okşayan dalgalarından, yeşil başaklı tarlalarında hışırdayan ekinlerinden iddihâr eden hain eller ellerimizdeki maâdin sa'ý ve saâdetin miftahını kendi yedd-i hurs ve tagallübüne geçirdiler ve bu suretle piş-i ikbalimizdeki âti-i mes'ûdi, âti-i mes'ûd ve münevveri kapladılar..

Evet Hanımlar! Piş-i ikbalimizdeki âti-i mes'ûd ve münevveri kapladılar.. Piş-i ikbalimizdeki büyük güneşleri ellerine aldılar, bizim güneşimizi, bizim şems-i dârât ve istikbalimizi temellük ettiler.

Onun için bugün güm-râh ve muzmahill kaldık. Onun için bugün titriyoruz. Onun için bugün aç ve sefiliz...

Hep onun için, bizim râh-ı ikbal ve saadetimizi onlar kapladığı için bizi tehi-i dest kaldık, ticaret, san'ât, sa'ý, refah onlara geçti hanımlar!

Ticaret onlara geçti, çünkü en küçük bir köyden tutunuzda, en büyük şehrimize, pây-ı tahtımızın en mümtaz yerlerine kadar gözlerimizin önünde eflâka ser çeken muhteşem ticaret evlerinin tâkı iri ecnebi harfleriyle müzeyyen!!!

Sanayi' onlara geçti, çünkü evinizdeki iğneden, diktiğiniz elbisenin makinesine varıncaya kadar onlar yapıyor. Ayağımıza giydiğiniz çoraptan tutunuzda üzerinize giydiğiniz zarif çarşaflara varıncaya kadar onlar vücuda getiriyor!

Say' onlara geçti, çünkü vaktiyle vaktiyle biz uykuda iken, biz hiç-sitân atalet ve sefahate pûyân iken onlar menâbi'-i sa'ýi ellerine geçirdiler, menâbi'-i sa'ýi kendi mecrâ-yı intifâ' ve inhisarlarına aldılar. Şimdi biz vatanımızda adeta yabancı gibi kaldık!

Refah onlara geçti, çünkü, biz kaldırımların üzerinden âciz insan kırıntıları gibi geçerken onlar «lastikli arabalar», bizimle istihza ediyor gibi bağiran otomobillerle önümüzde resm-i geçit yapıyorlar!!...

Kabahat kimde?...

Evet, acaba kabahat kimde ve bundan mes'ûl olan kimdir? Buna cevap vermek o kadar güç bir şey değil hanımlar! Çünkü kabahat bizde, bizim babalarımızda, onların insâl-i mütekaddimesinde, büyüklerinde, hatta padişahlarındadır. Biz o zünûbun ceza-yı gafletkârını çekiyoruz.

Fakat siz de biliyorsunuz ki eski zamanın sim ve zeriyle, şimdiki altınların arasında çok fark var.. Ve eski zamanın tarz-ı hayat ve iktisâsıyla şimdiki elbise ve moda arasında tayy edilmez bir merhale-i zaman mevcud.. Evvelce «pul», «akçe»denilen meskukât tedaviül edilir bunlarla müreffehen

II. MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

yaşanırdı. Evvelce kadınlar esâtiri bir tarzda modası tebeddül etmeyen akmişe-i harîr telebbüs ederlerdi. Şimdi ise her gün değişen modaya tabi' bulunuyorlar..

Mevzû-i bahs olan inhîât hakkında kabahatin kimde olduğu araştırılırken elbette herkese ayrı ayrı bir mesuliyet teveccüh edecek, herkes kendi hissesine bir muâhaze-i mahsusiye ma'ruz kalacaktır. Fakat ben, bu küçük sahifelerde, bütün bu söylediklerim şeyleri ayrı ayrı izaha imkan bulamayacağım için fikrimi ve bu hususta yalnız hanımlara teveccüh eden kabahat ve mesuliyeti izah edeceğim.

Bana darılmayacağınızı temin edersiniz değil mi?. O halde felaket ve inhîât-ı vatan bahsinde siz kabahatlisiniz, hanımlar; siz çok kabahatlisiniz.

«Niçin?» diyorsunuz öyle mi? O halde lütfen vereceğim izahati dinleyiniz.

Bu hükmü ben vermedim, buna i'â-yı karar eden ben değilim. Bu hükmü yine siz kendiniz veriyorsunuz, buna i'â-yı karar eden sizsiniz efendim. Çünkü, bugünkü cereyanı, memleketin bugünkü felaketini istismâm etmeyen «bazı kadınlar» da görülen lakaydı, bu kabahati umumileştiriyor. Onun için bu kabahat bütün hanımlara şamil oluyor.

Herkes gibi ben de itiraf ediyorum ki, size modanın bütün ibtâ'ât ve temayülâtı elzemdir. En son biçimde, zarif ayakkabı, ipek, şî'r âlûd çarşaf, sizi daha şî'r yapan cazibedâr peçe, podisiye [podüsüet]* eldiven, portfe [portföy], etrafınızdan geçenleri mest ve hulyâ-kâr eden itr-ı füsûn... Bütün bunlar sizin tetimme-i şebâb ve hüsnünüzdür.

İtiraf ediyorum ki hayat sizindir. Ve kadın demek mûsiki demektir. Kadın demek şî'r demektir. Kadın demek bahar demektir. Ve size, ruhunuzu tatmin edecek kadar, sizi daima mümtaz bir demet halinde yaşatacak kadar zinet ve ihtişam lazımdır.

Lakin...Evet, lakin.. Burada tevakkuf ediyorum ve bir dakika için, sizi, «İslamlara Açık Mektup» nam eserinizi neşr eden zat zi-fazâilin istimâ'kelimâtına davet eyliyorum. [Fazl-ı mumaileyhin «Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan» unvanlı pek mühim bir eseri yakında intişar edecektir. Kadınlık hakkında şimdiye kadar böyle bir eser neşr edilmemiştir.]

Bu zat,bizim mensub olduğumuz din-i celil İslam namına pek açık, hatta fazla i'tiraf sayılacak kadar açık bir lisanla anlattı ki şeri'atımız her şeyden evvel hem-cinsimize muaveneti, hem-cinsimize tatyibi emr ediyor.

Yine bu zat anlattı ki «memleketin izmihlâle sevkinde müdhal-dâr olanlarla» ihtilâtda bulunmak hususuna ve onlardan ahz ve i'âyaya mensub olduğumuz din-i celil mesâg ve müsaade vermiyor.

* Bir çeşit yumuşak ve üstü ince havli deri.

MEHMET BAŞARAN

O halde? Niçin ecnebi ticaretgâhlarına koşmakta fazla tehâlük gösteriyorsunuz?

Şimdi kabahatin nasıl ve ne suretle sizde olduğunu anladınız mı? Bu hususta sizi hakikaten kabahatli, hem de pek çok kabahatli add etmekle beraber bu kabahatin bilinerek yapılmış olduğuna kani' olmak istemiyorum.

Size, hiçbir zaman, modayı terk ediniz, ipek çarşaf giymeyiniz, zarâfetinizi ihlâl ediniz, yahud bu fazla incelik ne, bu kadar dar çarşaf ne olacak, bu kadar lâübâllilik yakışır mı? gibi avama aid itâbelerde bulunmayacağım tabîdir. Moda, zinet, hüsn, zarâfet, kadınlığa temas eden bütün ihtişam sizin hakkınızdır. İsteddiğiniz gibi giymekte ve gezmekte muhtarsınız.

Lakin...Evet, söz yine «lakin» kelimesine rücû' ediyor. Lakin «ecnebi ticaretgâhlarına koşmaktaki tehâlük nedir?»

Hanımlar, emin olunuz ki, bu güzel ve sevimli memleketi, cebinizdeki altunları camekanlarına tevdi' ettiğiniz ecnebiler istila ve temellük ettiler. Onların silahındaki kurşunlar, mütalyözlerindeki daneler, toplarındaki şarapneller camekanlarına tevdi' ettiğiniz altunlarla alındı.... Evet, hanımlar, o paralarla, kendi paranızla yegane ciğer-parenize kurşun tedarik ettiniz, kendi paranızla vatanınızın sinesine kanlar akıttınız. Sizin haberiniz olmadan bu fecâyî geldi ve bütün bu hakayık-ı hûn alude inkar kabul etmez bir hakikatle meydana çıkardı...

Hanımlar! Averof'un danelerinde Yunan muhibbi olan İstanbul tüccarlarının hazâin-i serveti meknûzdur.

Grîd'in merhale-i inkırazını o îâneler yaklaştırdı, adaları bu hale o îâneler kodu... Siz, hâlâ, elinizdeki sim ve zerle onlara, onların heva-yı hıyanetle meşbû olan mağazalarına koşuyorsunuz öyle mi?

Şimdi, siz de, artık bu felaketi gözüünüzle gördünüz ve bir hükümetin tehlüke-i zevâl ve inkırazına hissettiniz. Artık hissettiniz ki bir gün.... Ah burasını itirafa kendimde cesaret bulamıyorum... Evet, eğer böyle devam ederse bir gün Rumeli'ye gelen felaket bizim başımıza da muhakkak gelecektir. Ve o zaman sizin modanız, ziynetiniz, hüsnünüz, zarâfetiniz, kadınlığınız, hata namusunuz... Bunları işitmek istemezsiniz değil mi?

O halde, Evet, o halde, onlardan alış veriş etmeyiniz. Siz diyeceksiniz ki, ben istediğim kumaşı İslâm ticarethanelerinde bulamıyorum, istediğim zarâfeti Türk modistrelerinde istihsal edemiyorum...

Hanımlar! Garik-i hüzn ve keder bir vatan karşısında biraz fedakar olmalıdır. Efendim, modanın son ihtirâ'-yı bedâyi'-perverisi olmasa da bir derece dîn olsa kıyamet mi kopar?.. Mesela çarşafınız, size Paris'ten son postanın getirdiği katalogdaki kumaş numunelerinden olmamış!.. Bundan vazgeçiniz demek istemiyorum. Fakat bütün bunların fevkinde olarak fazla ve şiddetle vatan-perver olunuz, çünkü bizi bundan sonra bu kurtaracaktır, bize bundan sonra bu

II. MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

hayat verecektir. Size en son moda kumaş ve buna muadil ne icad ve ihtirâ' edilmiş ise hepsi lazım, hatta elzem. Evvelce izah ettiğim vechle bunlar sizin hakkınızdır.

Lakin, hem-din ve hem-cinsiniz olan yerlerden almak şartıyla.

Burada bir şey için daha hakk-ı itirazınız var. Madem ki bunlar Avrupa'dan geliyor ve paramız tabiatıyla Avrupa'ya gidiyor. Hem-dinimiz olan bir yerden almakla diğer bir yerden almak arasında ne fark var?

Bi'l-âkis o kadar çok fark var ki

Bir kere Avrupa'nın yaptığı bu kumaşların muadilini Hereke, Karamürsel fabrikaları pek güzel vücuda getiriyor. Ve size isimlerini ve adreslerini bu küçük eser kabında arz ettiğimiz İslâm ticaretgâhları kadınlara aid olan en nefis kumaş ve levâzım-ı tezyiniyeyi artık tehâlükle istihzar ediyorlar.

Esasen, o, adalara, Averof'a iane verenler bu emti'â-yı nefisenin re'sü'l-mâlundan değil temettu'ndan arttırdıkları paraları vermekte olduklarından İslâm ticaretgâhlarında istediğiniz kumaşı bulmasanız bile (bulacağınız muhakkak ya) onlardan alış veriş etmek suretiyle hiç olmazsa bunun temettu'nu memleketinizde, hem-cinsinizde bırakmak, onlarda kaldığını bilmek gibi vatana nafi' bir hizmetde bulunmuş olursunuz ki biz, sizden yalnız bunu istiyoruz.

Siz küçük büyük demeyerek bütün İslâm ticaretgâhlarına zahîr olsanız ve bütün levazımınızı onlardan alsanız bu küçük müesseseler az zaman içinde o çok beğendiğiniz Beyoğlu'nun yüksek moda mağazalarından bin kat muhteşem bir şekle girer...

Hanımlar! Milletleri rehâ ve i'îlâ'ya götüren kadın elleri, kadınların nermin ve nevâziş-gâr parmaklarıdır, Garik-i hûn ve keder olan musibet-zede vatan bugün, sizden işte yalnız bu kadar küçük bir hizmet ve fedakarlık bekliyor.

Bunu dirîg etmezsiniz değil mi?

Bunu dirig etmeyiniz ki insân âtiye bu fedakarlığınızı tarihe altun varakla yazsun.

SON RİCA

Zarafetinizi ihlâl etmeksiz, yalnız hem-dininizden ahz ve i'âda bulununuz ve bunu bütün bildiklerinize ta'mim ediniz.

MEHMET BAŞARAN

Mümtaz İslâm Ticaretgâhları

Hereke Fabrika-yı Hümayunu Ma'mûlatı Satış Mağazası

Yeni Postahane Caddesinde

Son moda ipek, krep döşin ve çarşaflık ve esvablıklar - ve
..... kazmirler – nefis fesler vesaire.*

Ma'mûlat-ı Dahiliye Sergisi

Bâb-ı âli Caddesinde numro 34 ve 37

*Hereke Fabrika-yı Hümayunu ma'mûlatıyla Bursa'nın, Haleb'in, Şam'ın, hülasa
bi'l-cümle ma'mûlat ve masnûât dahiliyemizin bir meşher-i nefâisdir.*

Mustafa Şamlı ve Mahdumu

*Muhteşem müşterilerimizin celb-i hoşnudisi zımninde bu kere mağazamıza her
nev' zenne elbise ve kostüm tayörler ve buluzeler. Tuhafiye ve çamaşur takımları
zarif ve sağlam ayakkabılar, çorap, fanila ve melbusata aid bir çok eşya ile ipekli
ve yünlü fevk-al-âde kumaşlar, dantela, kordela ve fistolar celb edilmiş olduğunu
ve mağazamızı teşrif buyuracak zevat-ı kirâmın memnun kalacaklarını arz eyler.*

İsmail Fuad ve Şürekası

İstanbul Sultan Hamam Caddesi numro 26, 23, 22

*Mallarının zerafet ve ehveniyyeti ile muhterem müşterilerinin hün-ü teveccühüne
mazhar olan bu ticarethane bu def'a arzu-yu umumi-i milliye tevfikân
müşterilerine bir kat daha sühûlet ibraz etmek için en son moda hurc, kordela,
dantela vesair tezyinât-ı levâzımatı getirmeye başladığını ahali-i kirâma i'lan
eder.*

Kanaat Mağazası – İbrahim Efendi

Üsküdar'da İskele Caddesinde manifotra ve tuhafiye ucuz ve nefis

* Çin krepî. «Krep ipliği» denilen çok bükümlü, iplikle dokunan ve kendine özgü kıvrımlı bir görünüşü olan kumaş.

II.MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

Bursalı Cafer Sadık

Mahmud Paşa Caddesinde numro 29

Havlu, hamam takımları, elbiselik kumaşlar, Bursa yazmaları, yazma boğan takımları, tafta çarşafları vesâire

Karamürsel Çuha ve Şayak Fabrikası

Şirketimizin Karamürsel'de müesses çuha ve şayak fabrikasında elbiselik her nev' kumaşlar nesc olunmuştur. Bahçekapusu'nda Celal Bey Hanı altındaki mağazamızda çuha,,, lastikotin, kastor, kazmir, kumaşların enva'î ve asker elbise i'mâline elverişli haki, lastikotin, triko vesâir kumaşların a'lâları bulunduğu gibi hazır elbisenin enva'î mevcuddur. Mülki ve askeri ısmarlama elbise dahi yapılıyor. Teşrif buyuracak müşterin-i kiramun her suretle memnun olacakları i'lan olunur.

Dağistanlı Kuyumcu Rasim

Çarşu-yu Kebir'de Varakçı Han civarında numro 54

Her nev' mücevherât ve baston, sıvat işleri mükemmel yapar. Her müşteriye aldanmamak için kendi vasıtasıyla arzu edilen mücevheratı yüzde bir ücretle mübayaa eder. Teşrif buyuracak zevat her halde memnun kalacaktır.

Giridi Kuyumcu Salih Rıza

Çarşu-yu Kebir'de Kuyumcularda Karamanlıoğlu sokağında numro 25

Her nev' mücevherat yapar. Eskileri mükemmel tamir eder. Her müşteriye aldatmamak için arzu edilen mücevheratı yüzde bir ücretle mübayaa eyler. Teşrif buyuracak zevat her halde memnun kalacaktır.

Hilal Mağazası

Üsküdar'da Çarşıboyu'nda numro 163.

Her nev' tuhafiyeye ucuz ve nefis.

MEHMET BAŞARAN

İsmail Hakkı

*Sultan Hamam Caddesi, Mısır Çarşusu Kapusu ittisalinde numro 42
Her nev' saat, kordon, yüzük, küpe, bilezik ve müzeyyenât-ı sâire, fenni gözlük,
telefon ve dürbünlerin enva'ı*

Emniyet ve Suhulet Mağazası

Hacı Salih ve mahdumları

**Manifatura
Tuhafiye**

Mahmud Paşa Caddesinde Manastır Hanı karşısında

Hürriyet Pazarı

Hacı Hüseyin ve mahdumları

*Her nev' ipekli ve yüklü kumaşlar, hirkalar şallar, vesâir manifotra aid levazım.
Meydancık'da Yeni Postahane caddesinde numro 19*

Mahmud Paşa Bursa Pazarı

Hacı Abdullahzade Mehmed Tevfik ve şürekası

*Mensucat ve ma'mulat-ı dahiliyenin her nev' inden şarpalar ve yazma, yorgan
yüzleri vesâire*

Osmanlı Kanaat Mağazası – Mustafa Hulusi

Mahmud Paşa'da

*Bursa hamam takımları, i yorgan takımları hazır ve sipariş kolası ve kolasız
gömlek, çocuklar için kundan takımları patiska vesâire*

Yeni Açılan İslam Pazarı – Abdurrahman Şem'i

Yeni Cami'-i Şerif Karşısında 42 – 44 Müdürü Abdurrahman Ziya

II. MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

<p><i>İpekli ve yünlü fanila, tuvalet takımları, peçe, çanta, bir kadına aid bütün levazım.</i></p>
<p>Üsküdar Bonmarşesi <i>Üsküdar Çarşı boyunda: her nev' tuhafıye ucuz ve nefis.</i></p>
<p>Hüdavendigâr Mağazası <i>Üsküdar'da Çarşı boyunda. Her nev' Zarif ve ucuz.</i></p>
<p>Rebab Mecmua-yı Edebiyesi <i>Üç seneden beri hayat-ı matbuatda sebat eden bu mecmua bu defa abone muamelesinde büyük bir inkılab vücuda getirmiş ve dörder guruşluk iki bin satmak mukabilinde dört guruşa bir sene abone kaydına ve birinci cildi meccanen i'tâ başlamıştır. En büyük erbab-ı kalemin olan Rebab Mecmuası'nın bu fırsatından istifadeye şitab ediniz. Abone olmak için mahall-i müracaat: Çağaloğlu'nda Rebab salonu.</i></p>
<p>Yağcızade Cemaleddin <i>İstanbul'da Balık Pazarında</i> <i>Bu fedakar gayur Türk ticarethanesinden bütün levazım bakkaliyenizi alınız.</i></p>
<p>Necm İstikbal Matbaası <i>Ebu's-suud Caddesinde Numro 75</i> <i>Her matbaada ucuz ve nefis her nev' kitab, gazete, kart, her ne bastırmak isterseniz mutlaka Necm İstikbal Matbaasında bastırınız. Gayet orijinal çiçekler, her nev' fantezi köşe vesaire yeni gelmiş ve yazıları tecdid edilmiştir.</i></p>

Bu şekilde iktisadi bir uyanış ortaya konularak, Haçopula, Yanko, Petro gibi "yabancı" isimlere ait büyük ve zengin mağazalar boykot edilmeli, Karaosman, Kahyaoğulları, Uşakizadeler, Hacı Muhiddin, Mehmed Şakir, Hereke Fabrikası, Mustafa Şamlı, İsmail Fuad, Kanaat mağazası, Bursalı Cafer, İsmail

MEHMET BAŞARAN

Hakkı ve Yağcızade Cemaleddin gibi “yerli” ticarethanelerden alışveriş yapılması özellikle kadınlardan rica edilmekteydi.

Çünkü, ticareti ellerinde tutan Rumlardan Müslümanların alışveriş yapması, kendi elleriyle Yunanistan’ın topunu, tüfeğini ve zırhlısını finanse etmesini sağlayacaktı.

Bu nedenlerle Müslüman-Türk eşraf ticarete önemli ağırlık vermekte, Müslüman Tüccar Cemiyeti oluşturularak 1922 yılında Milli Türk Ticaret Birliği olarak ekonomik yaşamda ağırlığını hissettirmektedir²¹.

Cumhuriyet Dönemi Yerli Malı Kullanımı Çalışmaları;

Cumhuriyet sonrasında baktığımız zaman da 12 Aralık 1929’da kurulan “*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*”, halkta tasarruf düşüncesini uyandırmak, tasarrufun ülkenin ekonomik kalkınmasındaki işlerini anlatmak amacıyla kurulmakta, ayrıca yerli malların öncelikle tüketilmesi konusunda propaganda faaliyetlerini yürütmekteydi. Çünkü, II. Meşrutiyet’ten sonra gündeme gelen “*tasarruf yapma*”nın amacı “*milli iktisat*”ı oluşturmaktı. Cumhuriyet dönemi yöneticilerine göre Milli İktisat’ı oluşturmanın ilk adımı ise “*yerli malının kullanılması ve tasarruftan*” geçmekteydi²².

Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey, 30 Aralık 1920’de sunduğu teklifle birlikte yerli kumaş kullanma sorununu gündeme getirmekteydi. 20 Haziran 1921’de “*yerli kumaş giyilmesi hakkında kanun tasarısı*” görüşülmeye başlandı. Tasarının 1. maddesi şöyledir:

“Madde 1- Büyük Millet Meclisi üyeleriyle bütün hükümet memurları ve görevlileri...okulların kadı ve erkek öğretmenleri ve yatılı okul öğrencileri yerli kumaştan elbise giymek zorundadırlar. Bu yasanın yayımlandığı tarihte yabancı kumaşından yapılmış elbisesi bulunanların elbiseleri bağlı buldukları dairelerin başkanlarınca damgalanarak özel bir deftere yazılacak ve bu elbiseler eskিয়েye değin kullanıp giyilecektir” denilmesine karşın, tasarı 1 Ocak 1921’den 23 Haziran 1921 tarihine kadar uzun süre tartışılmakta, Şebinkarahisar mebusu Ali Sururi Efendi’nin önerisi üzerine de *Adalet ve İktisat Komisyonları*’na gönderilmekteydi.

[Görüşmeler sırasında;

Mahzar Müfit Bey – “Uyumamak şartıyla” diye bağırtıyor.

İktisat vekili Mahmut Celal (Saruhan) ise “Bendenize bu kanunu tevdi ederken uyumamak şartıyla tevdi buyurmuşsunuz. Şimdi Komisyona da uyumamak şartıyla yollamanızı rica ederim” demekteydi.

²¹ Zafer Toprak, A.g.e., s. 109-111.

²² Doğan Duman, A.g.e., s. 4.

II.MEŞRUTİYET'TE YERLİ MALİ TEŞVİKİ

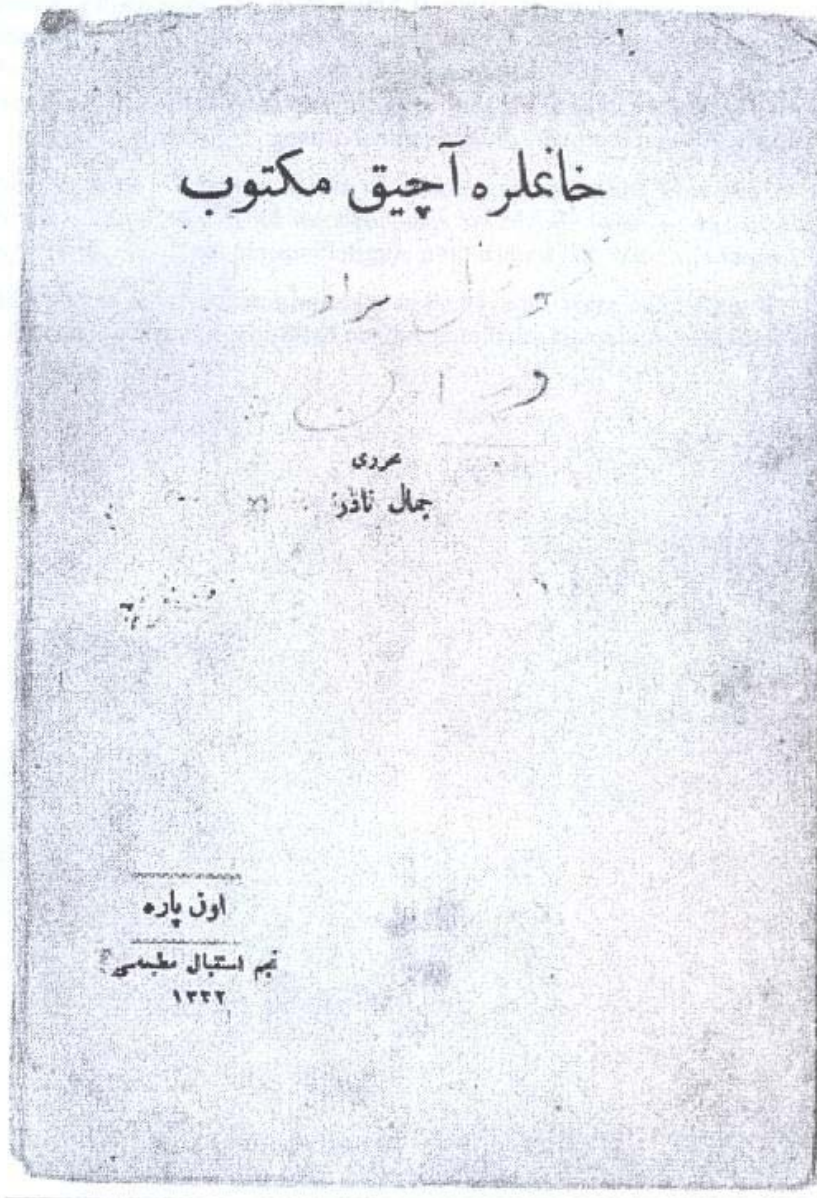
“Uyumamak şartıyla” komisyonlara giden tasarı orada bir daha hiç uyanmamacasına rahat bir uykuya dalarken, hiçbir şeyden haberi olmayan Mehmetçik ise, bu sırada cephelelerde savaşı sürdürmekteydi²³.

Cumhuriyetin ilanından sonra 9 Aralık 1925’de “Yerli Malı Kullanımı’na ilişkin yasanın tam anlamıyla uygulanması gündeme getirilirken, Bursa Mebusu Rüştü Bey; “...yerli malı kullanmak için...mecburiyetler vardır. Fakat çok gevşektir. Mesela, İstanbul’da bir mağazaya gidersin, yerli malı yaramaz efendim, der, Avrupa malı var, daha iyi der. Yaramaz ne demek?

Yerli malı yaramaz diyen adam, istiklal yaramaz, esaret daha güzeldir, der gibi bir şey söylüyor. Böyle bir sözü söyleyen bir adamı mağazasının önüne asmak lazımdır...” diyerek, kararlı tavır sergilenmesinin üzerinde durmaktaydı.

Buna karşın, yerli sanayi halkın tüketim gereksinimini karşılayabilecek üretimi gerçekleştirememesi yüzünden istenen başarı da sağlanamamaktaydı.

²³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Devirden Devire 1*, Kasım 1974, s. 51-56.

خانم‌لره آچیق مکتوب

سید مراد
چک نادر

مردی
چک نادر

اوق پاره

نیم استیبال مطبعه
۱۳۳۲

EK1

60

